

publish/printable_article?art_id=121164, архівовано 13.05.2009 р. у <http://www.webcitation.org/5gjlB4VY1>.

15. *Святохо Н. В.* Концептуальные основы исследования туристского потенциала региона / Н. В. Святохо // Экономика и управление. – 2007. – № 2. – С. 30–36.

16. *Соколенко С. І.* Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко. – К. : Логос, 2004. – 848 с.

17. Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. В. Прокопенко. – Суми : Сумський держ. ун-т, 2012. – 576 с.

18. *Тищенко О. М.* Особливості туристських кластерів як синтетичних утворень / О. М. Тищенко, Н. Б. Петрова // Проблеми економіки. – 2009. – № 3. – С. 24–30.

19. *Хмара М. П.* Розвиток високотехнологічних кластерів, як закономірність світового господарства [Електронний ресурс] / М. П. Хмара. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/147/knp147_111-113.pdf.

20. *Яшева Г.* Кластерный подход. Новые методы повышения эффективности и конкурентоспособности АПК / Г. Яшева // Беларус. думка. – 2008. – Вып. 9. – С. 72–78.

Надійшла до редколегії 15.10.2014 р.

УДК 351.83

Н. Б. ЛАРИНА

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ

Проаналізовано стан розробки проблеми державної соціальної політики. Актуалізовано дослідження модернізації державної соціальної політики, визначено тенденції її трансформацій в контексті гуманізації.

Ключові слова: соціальна політика, реформи, гуманізація, соціальна стабільність, соціальний захист.

The research on problem of state social policy is being analyzed. It is determined, that the outlined issue is devoted to many studies by foreign and national scientists. The issue of the research on modernization of state social policy is updated, the tendencies of its transformation are determined within the framework of humanization.

Key words: social policy reforms, humanism, social stability, social protection.

Модернізація державної соціальної політики України є одним із важливих завдань сьогодення, що пов'язано з європейською інтеграцією, вибором європейських соціальних стандартів. Це зумовлює необхідність здійснити кардинальні соціальні реформи, які в майбутньому дозволять Україні увійти до складу Європейського Союзу.

Ці реформи мають бути зорієнтовані на конкретні цілі, де однією з них є державна соціальна політика, яка передбачатиме забезпечення умов життя населення на рівні сучасних соціальних стандартів Європейського Союзу. Тож, нагальне вирішення найважливіших стратегічних завдань щодо стабілізації соціально-економічного розвитку України та розробка ефективних заходів щодо соціального захисту населення мають стати пріоритетними. З огляду на це для науки державного управління актуалізується необхідність розробки інноваційних методологій дослідження модернізації державної соціальної політики, зокрема формування моделі соціальної політики України й визначення тенденцій її перетворень в умовах демократизації.

Дослідженню проблем соціальної політики присвячено чимало праць зарубіжних і вітчизняних учених. Ідея взаємовідносин людини і політики тією чи іншою мірою розроблялася та висвітлювалася у творах Платона, Аристотеля, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Канта, Ф. Гегеля, М. Вебера, К. Ясперса, М. Хайдегера, Т. Парсонса, Е. Фромма, Д. Белла та багатьох інших мислителів. Їх праці прямо або опосередковано спрямовувались на пошук оптимального шляху розвитку людини і держави, визначення місця і ролі людини в політичному житті, вирішення соціальних проблем та формування ціннісних уявлень людини.

В історії української політичної думки можна відзначити доробки вчених, які розглядали питання соціальної справедливості, забезпечення людського розвитку, функцій держави, розвитку суспільної допомоги. Ідеї рівності всіх людей та їхніх прав на гідне життя розроблялися у працях таких вчених, як І. Вишенський, С. Зинаній, Я. Ковельський, Г. і М. Смогрицькі. Політико-філософські вчення гуманістичного і просвітницького спрямування оформлені у працях відомих українських мислителів Г. Кониського, Ф. Прокоповича, Г. Сковороди та ін. Теоретико-методологічний аналіз феномену соціальної політики та її складових міститься у працях українських і російських дослідників, зокрема, В. Бабкіна, М. Волгіна, Е. Гансової, В. Гошовської, І. Григор'євої, О. Дороніна, О. Іванової, Н. Лапіної, Е. Лібанової, Т. Семигіної, Т. Сидоріної, А. Сіленко, В. Скуратівського, А. Стребкова та ін.

Проблеми соціального відповідальності бізнесу розглядалися в наукових працях зарубіжних учених – А. Керолла, Д. Віндзора, К. Девіса, М. Ван Марревійка, Р. Штойера та ін.; українських дослідників – А. Базилюка, Р. Башняніна, Л. Безчасного, О. Беляєва, О. Білоруса, Л. Гончарука, Б. Данилишина, В. Єгорова, В. Куценко, Е. Лібанової,

О. Макарової, В. Матросова, С. Мірошника, С. Мочерного; в умовах інституційного розвитку, зокрема запровадження соціального партнерства та діалогу, – в дослідженнях Н. Діденко, Н. Зарько, О. Петроє та ін.

Теорія і практика управління сферою соціальних послуг досліджена в роботах С. Андрєєва, Г. Балихіна, М. Кравченко, Т. Макаренка, Ю. Ольсевича, Р. Старкова, Б. Токарського, С. Шишкіна, Л. Якобсона та ін.

Ідея “соціальної державності” була започаткована канцлером Німецької імперії О. Бісмарком (1815-1898) у виданні “Соціальне законодавство”, який підготував основи прогресивного для того часу соціального законодавства, що надалі послужило зразком для інших індустриальних держав. В подальшому ця тема досліджується у працях А. Пренса, Г. Шершневича, Г. Хеллера та ін. Ідеологи соціальної держави Т. Ріттер, К. Хессе, А. Браун, Д. Ролс, М. Годе та ін., які спиралися на досвід соціального розвитку європейського суспільства у повоєнний період, прагнули враховувати досягнення й проблеми “держави загального благоденства”, критику концепції соціальної держави з боку її опонентів (Р. Дарендорф, Ф. Хайек).

Проблемам соціальної політики в західноєвропейських країнах присвячена монографія “Західноєвропейські країни: особливості соціально-економічних моделей”, що вийшла друком 2002 р. за редакцією відомого російського фахівця В. Гутника. У ній розглядалося становлення європейської моделі, її специфічні ознаки, загальні для більшості країн регіону, проведено порівняльний аналіз моделей соціально-економічного розвитку окремих країн Західної Європи (Німеччини, Великої Британії, Франції, Італії, Швеції, Швейцарії).

Привертає увагу монографія колективу вчених під керівництвом Ф. Бурджалова “Соціальні джерела економічного розвитку”. Дослідження розкриває нові підходи і ракурси аналізу соціальних джерел економічного розвитку, стимулює творче ставлення до них. Вихідна ідеологічна позиція авторів цієї наукової праці полягає в тому, що економічне зростання, підприємницька діяльність і, насамперед, державна політика, зрештою мають бути підпорядковані вирішенню соціальних проблем. Цей аспект особливо актуальний для України в умовах різкого зростання матеріально-майнової нерівності, бідності, невдоволеності населення здійснюваними реформами.

Мета статті – здійснити аналіз ступеня розробленості проблем соціальної політики в наукових дослідженнях зарубіжних та вітчизняних учених.

Смисловим контекстом поняття “соціальна політика” є сукупність теоретичних принципів і система практичних заходів, які розробляються й втілюються державними і недержавними органами, організаціями і установами та які спрямовані на створення необхідних умов життєдіяльності, задоволення соціальних потреб населення, створення в суспільстві сприятливого соціального клімату, поліпшення стану соціальної сфери в цілому [1, с. 622].

Становлення феномена соціальної політики відбувалося під впливом теоретичних конструктів та ідей епохи модерну, зокрема: громадянське суспільство, ліберальна доктрина, соціальні ризики, благодійність держави й індивіда, а також теорії гуманізму, справедливості та суспільного вибору. Перші теоретичні ідеї соціальної політики виникли в Німеччині наприкінці XIX – початку XX ст., починаючи зі створення “Союзу соціальної політики”, де зосереджувалася увага на соціальних реформах як основному завданні соціальної політики, спрямованій на покращення умов життя людей, запобігання революційним потрясінням. Однак саме поняття “соціальна політика” було запроваджено в науковий обіг французьким теоретиком утопічного соціалізму Ш. Фур’є. На формування його світогляду вплинули складні й суперечливі процеси становлення модерного суспільства – розвиток “дикого капіталізму”, урбанізація, безправ’я жінок і дітей, нещадний визиск селян і жорстока експлуатація пролетаріату. Ш. Фур’є був глибоко розчарований результатами Великої Французької Революції (1789 – 1793 рр.), під час якої він втратив усю власність і торгівельний бізнес і був страшенно наляканий її жорстокістю, оскільки кілька разів заарештовувався і дивом уникав страти [2, с. 670]. Вчений наголошував на обов’язку держави надавати своїм громадянам певні соціальні гарантії. Вчений вважає, що завдяки державній монополізації торгівлі, емісії грошей і збору податків, мала реалізовуватися соціальна політика. Його ідеал – мирне співробітництво всіх класів, мирне перетворення існуючого нерозумного, несправедливого ладу “цивілізації” в устрій справедливий, де царює “соціальна гармонія”, на основі дружнього союзу всіх соціальних груп суспільства в межах виробничих асоціацій (за термінологією Ш. Фур’є, фалангів).

Початок послідовного вивчення соціальної політики як специфічної й інтегративної функції держави і суспільства відноситься до другої половини XIX ст., коли в Європі почали закладатися підвалини формування соціальної держави. Наприкінці XIX ст. група німецьких учених (М. Вебер, В. Зомбарт та ін.) об’єдналася навколо “гуртка соціальної політики”, який ставив перед собою завдання дослідити розвиток політики та економіки з позицій соціології. Так, основою соціального вчення Вебера визначається поняття соціальної дії, що є осмисленою та орієнтованою на реакцію інших соціальних суб’єктів. Вчений наголошує, що за своїм характером і мотивацією соціальна дія може бути чотирьох типів: цілераціональна, ціннісно-раціональна, традиційна і афективна. Вони визначають домінуючі форми соціальної поведінки та соціальної організації, які обумовлюють відповідні, соціальні, політичні та економічні інститути. Цю концептуальну схему Вебер застосовував для пояснення сутності модернізації та раціоналізації, що породили специфічну європейську цивілізацію Нового часу.

Зомбарт започаткував концепцію “соціального плюралізму”, згідно з якою розвиток суспільства відбувається не шляхом зміни господарських

систем, а шляхом їх співіснування, приєднання основних елементів нового устрою до попередніх. Тож, розвиток соціальної політики пов'язаний із переходом від державної і суспільної благодійності щодо нижчих верств населення до вироблення загальнодержавних систем соціальної допомоги, оптимальний рівень якої дає змогу реалізувати ідею “держави загального добробуту”, тобто соціальної держави.

Отже, саме в Німеччині вперше була започаткована цілеспрямована діяльність, зорієнтована на розбудову соціальної держави. Закономірним також виявився що науковий інтерес до такого суспільного інституту як соціальна політика, який сформувався на рубежі XIX-XX ст., що відзначався стрімким зростанням суспільного попиту на соціальні знання.

Наведене підтверджується думкою Т. Сидоріної про те, що, “... історія подає нам приклади поступового формування її концептуального розуміння і побудови як державної соціальної доктрини, соціальної методології, моделі і, нарешті, теорії держави загального добробуту, до якої звелася багатотисячолітня історія розвитку соціальної політики як діяльності по забезпеченню соціальної стабільності і соціального добробуту з подальшим включенням таких феноменів, як солідарність, економічна і соціальна захищеність, індивідуальна і суспільна відповідальність тощо” [3, с. 111].

Подальше наукове дослідження соціальної політики у другій половині XX ст. здійснювалося, головним чином, в контексті уявлень про соціальну державу, відповідно до їх типів. Тому для більш чіткішого розуміння сутності змісту та можливостей розвитку соціальної політики українській державі, доцільним уявляється подальше проведення аналізу щодо концепцій її розуміння.

У сучасній науковій літературі представлені концепції розуміння соціальної політики, зокрема: гуманістична, структурна, інструменталістська, конфліктологічна, синергетична, інтегральна, телеологічна, соціокультурна.

Проаналізуємо деякі з них. Гуманістична концепція соціальної політики розглядається через утвердження гуманістичних принципів взаємовідносин людини, громадянського суспільства і соціального права держави і вважається орієнтованою на гармонізацію соціальних відносин держави як суб'єкта та людини як об'єкта. Основою гуманістичної концепції трактування природи соціальної політики є поняття гуманізм (з лат. *humanus* – людський, людяний). Як відомо, з епохи Відродження термін “гуманізм” почав вживатися у двох основних значеннях – визначення літературно-художнього напрямку, що утверджує образ людини як освіченої й високоморальної особистості та як філософське вчення, що об'єднує теорії, які відповідають положенню про людину як вищу цінність суспільства [4].

На думку В. Ладиченко, гуманізм має загальне значення для устрою всієї держави і по-різному трактується вченими: “людський вимір державності”, “визнання самоцінності людини” тощо. Цей принцип означає визнання цінності людини як особистості, затвердження пріоритету її

інтересів у діяльності держави [5]. В. Скомаровський наголошує, що людина є головною і найважливішою основою суспільства і в сучасному західному світі не піддаються сумніву її унікальність, неповторність і самоцінність. У західних трактуваннях людина – це не тільки духовна особистість, а й соціалізований індивід, який формується і розвиває свої сутнісні основи в соціально-культурному просторі [6]. І. Алексеєнко вважає, що людський вимір політики як сукупність вселюдських цінностей повинен знайти належне місце в концепціях формування українського суспільства. Пріоритетне значення має зайняти гуманістична політика соціально-правової демократичної держави, зокрема характер суспільного відтворення людини у всій її багатогранності, самодіяльності, самореалізації, що становить певний ступінь ідентифікації людини з суспільним цілим [7]. Аналізуючи гуманістичний зміст концепції соціальної політики, В. Сокурєнко зазначає, що соціальна держава, політика якої спрямована на забезпечення соціально-економічних прав людей, має розробляти такі соціальні програми, які відповідали б демократичним вимогам і ринковим реформам [8].

Вочевидь переосмислення і реалізація принципу гуманізму в сучасних демократичних державах і державах перехідного типу є запорукою розв'язання низки проблем у соціальній сфері, де людський вимір надає можливості гармонійного поєднання суб'єктів соціальної політики.

Структурна концепція соціальної політики – це напрямок діяльності інститутів громадянського суспільства, або як соціальних інститутів, завданням яких є відтворення соціальної структури з метою самозбереження.

Як відомо, у процесі еволюції людства в соціальній структурі накопичуються зміни, які зрештою приводять до якісних структурних зрушень – появи нових соціальних спільнот або зміни існуючих, для вивчення яких вченими застосовуються теорії класів (марксизм) та теорія соціальної стратифікації, відповідно до якої основним елементом соціальної структури суспільства є страта (від лат. *stratum* и:– настил, шар) [9, с. 7].

Отже, в теорії стратифікації поділ суспільства на страти ведеться за такими критеріями: освіта, фах, кваліфікація, доходи тощо, що напевно дає змогу більш чітко визначити зміни, які сталися в суспільстві на тому чи іншому етапі розвитку. Відповідно наведеного важливою є думка Ю. Скулиша про те, що в “кризових умовах обмеженості бюджетних ресурсів зростає важливість підвищення ефективності їх використання і саме цей період є найбільш своєчасним для реалізації непопулярних, проте вкрай необхідних структурних реформ в соціальній політиці держави. Пріоритетним напрямом реформ в соціальній сфері має стати зміна політики доходів, що передбачає зміну пріоритету переважної підтримки вразливих верств населення на соціальний захист працюючих. Така трансформація не лише приведе до підвищення рівня життя населення, подолання бідності та

зменшення рівня майнового розшарування, а й спричинить підвищення мотивації економічної активності та зайнятості, скорочення патерналістських очікувань та утриманських настроїв в суспільстві, сприятиме формуванню необхідних надходжень до фондів соціального страхування та бюджетів усіх рівнів. Подальший розвиток системи соціального захисту населення має включати продовження реформування пенсійної системи, підвищення якості та адресності соціальної допомоги, що надається вразливим верствам населення, масштабну оптимізацію комплексу соціальних пільг та переведення їх на адресні засади, диверсифікацію системи надання соціальних послуг” [10, с. 16].

Розглянувши дослідження Л. Четверикової [11], присвячене структурно-функціональному аналізу соціальної держави, В. Вовка [12], зосередженого на розробці теоретичних і методичних основ формування соціальної політики підприємства, О. Дороніна [13], який аналізує тенденції, пріоритетні завдання та особливості формування соціальної політики, її роль в системному забезпеченні демократичних реформ, відзначимо, що вітчизняна наукова школа забезпечила передумови для формування концепції соціальної політики в перехідний період і на перспективу.

Українські вчені, В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова наголошують на тому, що соціальна політика має спрямовуватися на зміцнення та закріплення найпрогресивніших моментів, тенденцій у процесах та явищах матеріальної і духовної сфер життєдіяльності суспільства, що сприяють збагаченню соціального розвитку, соціального буття, формуванню цінностей [14].

Як бачимо, соціальна політика охоплює усі сфери життєдіяльності людини – виробничу, соціальну, політичну, духовну та регулює стосунки між суспільством, колективом, громадою, особою у кожній з цих сфер та зонах їх взаємодії.

Таким чином, нами досліджено значну кількість проблем становлення і розвитку державної соціальної політики, а саме: теоретико-методологічні підходи у дослідженні формування і здійснення соціальної політики та їх залежність від політичних і економічних чинників; роль і місце соціальної політики в системі державних пріоритетів; визначення основних напрямів перетворення у сфері соціальної політики – забезпечення демократичних реформ, а також виявлення ролі громадянського суспільства у модернізації соціальної політики. Однак у Конституції України (ст. 3) проголошується, що людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою цінністю. Отже, формування та впровадження державної соціальної політики має відбуватися в гуманістичному контексті, коли соціальна держава формує сприятливе для людини життєве середовище, сприяє соціальному захисту людини та поліпшенню (підвищенню) її життєвого рівня, охороняє свободу громадян і гарантує соціальну злагоду в суспільстві.

Література:

1. Політологія : навч. енцикл. словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / за заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. – Львів : Новий Світ-2000, 2014. — 779 с.
2. Історія політичної думки : навч. енцикл. словник-довідник для студентів ВНЗ / за заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. – Львів : Новий Світ-2000, 2014. — 766 с.
3. *Сидорина Т. Ю.* Социальная политика – между экономикой и социологией / Т. Ю. Сидорина // *Общественные науки и современность.* – 2005. – № 6. – С. 111–120.
4. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – К. : Генеза, 2004. – С. 126.
5. *Ладиченко В.* Громадянське суспільство потребує ідеології гуманізму / В. Ладиченко // *Юридична Україна.* – 2007. – № 3. – С. 4–9.
6. *Скомаровський В.* Людина, суспільство, національна держава у вимірі сучасних цивілізаційних вимог / В. Скомаровський // *Політологічний вісник : зб. наук. пр.* – Вип. 40. – К. : ІНТАС, 2009. – С. 161–175.
7. *Алексеєнко І.* Місце і роль особистості в політичній системі суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук / І. Алексеєнко. – К., 1999. – 20 с.
8. Сокурєнко В. Гуманістичний зміст концепції соціальної держави / В. Сокурєнко // *Право України.* – 2000. – № 11. – С. 21–23.
9. *Санистебан Л. С.* Основы политической науки / Л. С. Санистебан. – М., 1992. – 123 с.
10. *Скулиш Ю. І.* Соціальна сфера: проблеми та перспективи бюджетного забезпечення в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Ю. І. Скулиш. – К., 2009. – 23 с.
11. *Вовк В. А.* Формування соціальної політики підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.09.01 / В. А. Вовк. – Х., 2005. – 24 с.
12. *Четверикова Л. О.* Соціальна держава: структурно-функціональний аналіз : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / Л. О. Четверикова. – Львів, 2006. – 21 с.
13. *Доронін О. Д.* Соціальна політика як засіб системного забезпечення демократичних реформ : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / О. Д. Доронін. – Одеса, 2004. – 16 с.
14. *Скуратівський В. А.* Соціальна політика (друге вид. доп. та перероб.) / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – 364 с.
15. *Гошовська В. А.* Формування соціальної держави: теоретико-методологічний аспект / В. А. Гошовська // *Теорія та практика державного управління : наук. зб.* – Х. : ХарРІ НАДУ, 2008. – Вип. 2 (21). – С. 11–16.
16. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.

Надійшла до редколегії 20.10.2014 р.